

RECENZE A ZPRÁVY O LITERATUŘE

Codex diplomaticus et epistolaris Regni Bohemiae. Díl V, svazek 4. Rejstřík k letům 1253 – 1278. K vydání připravili Sáša Dušková a Vladimír Vašků. Praha, Academia 1993, 590 s.

Závěrečný čtvrtý svazek pátého dílu českého diplomatáře, jenž obsahuje listiny doby Přemysla Otakara II. (1253 – 1278), je vyhrazen pojednání o listinách vydávaných v českých zemích za vlády tohoto panovníka, soupisu příjemců i vydavatelů listin, jmennému rejstříku osob a míst, glosáři, konkordanci s Emlerovými Regesty a s moravským kodexem (CDM), seznamu literatury a edic, které byly v diplomatáři editovány zkráceně, fotodokumentací ukázek písma jednotlivých písařů, sfragistické části s ukázkami vyobrazení pečeti a soupisům fotografické dokumentace.

Za základní část je ovšem nutno považovat rejstříky, jež jsou dílem S. Duškové. Teprve ony umožňují dokonalou práci s celým pátým dílem. Zde také nacházíme podrobný odkaz na prameny týkající se v tomto období Jihlavy (s. 173) a ve sfragistické části i nejstarší městskou pečeť, doloženou od poloviny 13. století (s. 499). Rejstřík CDB důstojně uzavírá celý pátý díl a lze si jen přát, aby brzy následovaly další.

Zdeněk Měřínský

Hrdelní soudnictví českých zemí. Soupis pramenů a literatury, Zámorsk-Pardubice, Státní oblastní archiv ve spolupráci s Východočeským muzeem a Historickým klubem – pobočka Pardubice 1995, 188 s.

Tři instituce spojily své síly, aby vydaly tuto nadmíru zajímavou a potřebnou publikaci, oděnou do příznačně černé obálky. Je strukturována tak, že po stručném úvodu z pera obou sestavovatelů příručky, ředitele Východočeského muzea v Pardubicích Františka Šebka a ředitele Státního oblastního archivu v Zámorsku Tomáše Šimka, následují tři souhrnné kapitoly o výsledcích dosavadního bádání a po nich soupis hmotných pramenů, soupis písemných pramenů a soupis vydaných pramenů a literatury. Soupisy by nevznikly bez spolupráce početného kolektivu pracovníků muzeí a archivů z celé republiky.

Autorem první kapitoly Dějiny kriminality a hrdelního soudnictví v evropském kontextu (Středověk a raný novověk) (s. 3–14) je jeden z předních odborníků v tomto oboru Jaroslav Pánek. Konstatuje zaostávání naší historiografie ve srovnání se západoevropskými zeměmi, kde potřeba mezinárodní součinnosti vyústila v založení Mezinárodního sdružení pro dějiny kriminality a trestní spravedlnosti v roce 1978. Na rozdíl od nás v něm měli od počátku zastoupení i polští a maďarští historikové, český

výzkum zůstal až do nedávna od mezinárodní spolupráce odtržen. Intenzivnější zájem o dějiny kriminality u nás nastává v 70. letech, kdy začínají vycházet práce Karla Malého o trestním právu na přelomu středověku a novověku, jsou postupně vydávány edice trestněprávních pramenů a je zpracovávána historie některých hrdelních soudů. Dobře úrovně dosáhlo bádání o čarodějnických procesech na severní Moravě a ve Slezsku, před několika lety vyšly první práce o persekuci a sociálním postavení romského obyvatelstva. Text J. Pánka je doprovázen bohatými odkazy na literaturu.

Jindřich Francek napsal další kapitolu, nazvanou K vývoji hrdelního soudnictví v Čechách (s. 15–20). Ve středověku bylo právo vykonávat spravedlnost téměř výhradně v rukou panovníka, postupně však bylo přeneseno na pozemkové vrchnosti. Do 16. století se v Čechách vytvořila hustá síť několika set městských soudů. Zatímco soudy v královských městech byly poměrně samostatné, v poddanských byly závislé na vrchnosti a jejich úřednících. V královských i v poddanských městech byla představitelem hrdelní jurisdikce městská rada. Řídila se obecnými právními předpisy, v poddanských městech také vrchnostenskými instrukcemi. Důležitou roli v hrdelním soudnictví měl městský rychtář, písemnou agendu soudu vedl městský písař. Nejdůležitější součástí výkonného aparátu byl kat, jehož postavení se zásadně změnilo po reformě hrdelního soudnictví v roce 1765. V tomto roce došlo také k podstatnému snížení počtu hrdelních soudů v Čechách z 383 na 29 a do konce 18. století na 19. Skutečným pokrokem v duchu osvícenského absolutismu bylo vydání Všeobecného zákoníku o zločinech a trestech za císaře Josefa II. roku 1787. V Čechách byla v novověku nejvyšší soudní stolice, apelační rada, zřízena po roce 1547.

Hrdelními soudy na Moravě se systematicky zabývá ředitel Moravského zemského archivu v Brně Ivan Štarha, autor další kapitoly K vývoji hrdelního soudnictví na Moravě (s. 21–27). I zde došlo k podobnému vývoji jako v Čechách. Ve 14. a 15. století se síť soudů tak rozrostla, že hrdelním právem

disponovaly i některé vsi. Zároveň se dotvořily právní okruhy kolem vrchních soudů v nejvýznamnějších královských městech. K nim patřila také Jihlava, která poskytovala právní naučení řadě měst a městeček na českomoravském pomezí i městům horním. K neobyčejnému rozvoji hrdelního soudnictví došlo v 16. století. Právo mělo každé centrum panství, pokud bylo městem, a ojediněle ho získaly i vesnice, jestliže byly střediskem třeba jen malého panství. Řada místních hrdelních soudů během třicetileté války a po ní zanikla, přesto jich bylo na počátku 18. století na Moravě 201. V Jihlavském kraji jich bylo poměrně málo, jen 10, a to v Brtnici, Dačicích, Jihlavě, Kamenici, Měříně, Nové Říši, Slavonicích, Telči, Třebíči a ve Velkém Meziříčí. Nejvýznamnějšími městskými soudy na Moravě byly brněnský a olomoucký, které působily jako nejvyšší moravské soudní stolice. Leopold I. zakázal roku 1709 soudům z jižní Moravy brát si právní naučení v Brně a nejvyšší instancí se pro ně stala pražská apelační rada, od roku 1753 pak nově zřízený apelační soud pro Moravu v Brně. Reskriptem císaře Karla VI. z roku 1729 byla provedena reforma soudnictví a počet soudů byl zmenšen. Další byly nuceny ukončit svou činnost v roce 1753 a na Moravě jich zbylo 32, z toho 6 v Jihlavském kraji: v Dačicích, Jihlavě, Slavonicích, Telči, Třebíči a ve Velkém Meziříčí. V roce 1792 působilo na Moravě 13 kriminálních soudů (mj. v Jihlavě), ve 40. letech 19. století existovaly již jen v krajských městech a v roce 1850 byly přeměněny v moderní krajské soudy.

Soupis hmotných pramenů, rozdělených na nemovité a movité, sestavil J. Francek (s. 29–46). Zachycuje jen zlomek původního množství mučících nástrojů, neboť jak píše Jan Jeník z Bratřic, v 80. letech 18. století se musely "všecky šibenice, pranýřové, dřevění osli, trdlíce a šatlavy... docela v nic uváděti a spáliti". Nemovité prameny se dělí na katovny, pranýře a popraviště a najdeme tu také několik odkazů na místa v dnešním jihlavském okrese. Jihlavská katovna stávala při hradbách v Hrnčářské ulici, dnes v místech Čajkovského ulice č. 9, vedle nevěstince, zbourána byla v polovině 50. let. O pranýři je zde záznam

z Polné, o popravišti z Jihlavy, Polné a Telče. Movité památky jsou dále děleny podle druhů a častěji je jmenováno muzeum v Jihlavě (obřadní rychtářský meč, pouta, palečnice, španělské boty), jedenkrát muzeum v Polné (pouta) a v Telči (popravčí meč). V příloze je několik katoven, pranýřů, popravišť a mučících nástrojů zobrazeno.

Soupis písemných pramenů (s. 73–120) připravil T. Šimek a rozdělil ho na dvě velké skupiny. První skupinou jsou písemnosti ve Státním ústředním archivu v Praze, kde je možno čerpat z archiválií nejvyšších českých zemských úřadů, jako byl apelační soud, dvorská kancelář, finanční prokuratura, gubernium, české oddělení dvorské komory, a z některých dalších fondů. Ve druhé skupině jsou prameny podle abecedně seřazených lokalit, mezi nimiž opět najdeme několik měst a městeček na Jihlavsku, které měly v minulosti hrdelní právo. Vedle Jihlavy jsou tu Brtnice, Kamenice, Nová Říše, Stará Říše a Telč. Následuje opět několik fotografických ukázek.

Poslední část tvoří Výběrový soupis vydaných pramenů a literatury k dějinám hrdelního soudnictví v českých zemích (s. 133–178), uspořádaný J. Franckem. Soupis je dále strukturován na práce obecné a práce regionální. Práce obecné se dále dělí na prameny a jejich edice a na literaturu, ta je pak dále členěna podle témat na: 1. Dějiny trestního práva (a hrdelního soudnictví), 2. Čarodějnictví, 3. Rekatolizace, kacírství a emigrace, 4. Romové a jejich persekuce, 5. Zbíhání poddaných. Regionální literatura z Jihlavska se týká hrdelních soudů v Brtnici, Jihlavě, Kamenici, Nové Říši, Polné a Telči.

Publikace shrnuje dosažené výsledky bádání o hrdelním soudnictví u nás a představuje spolehlivý základ pro další rozvíjení oboru. Využijí ji nejen historikové zabývající se tímto tématem, ale je použitelná i pro zájemce o regionální historii a vlastivědu. Využití usnadňuje místní rejstřík. Nebýt poměrně nízkého nákladu (600 ks), uvítala by ji jistě i širší veřejnost, neboť vraždy, mordy, násilí, krev a popravy lidí vždy přitahovaly a jsou zpravidla spojeny s něčím záhadným. Pro úplnost ještě dodejme, že J. Franček zároveň napsal šedesátistránkovou brožuru o katech a několi-

ka katovských rodinách v Čechách s názvem *Mistři ostrého meče*. Vydalo ji Východočeské muzeum v Pardubicích v roce 1995.

Vlastimil Svěrák

Zdeněk JAROŠ – Karel KŘESADLO, Jihlavská radnice. Kulturně historická studie, Jihlava 1994, 58 s.

Poměrně útlá brožurka není pouze dějinami jednoho, i když nejvýznamnějšího, jihlavského domu, jak by se z jejího názvu mohlo zdát. Autoři rozdělili práci do deseti kapitol, z nichž každá přináší pohled do vývoje instituce, která měla na radnici své sídlo, je tedy základním přehledem vývoje městské správy a tím i dějin města v příslušném období, v druhé části pak seznamuje se stavebním vývojem postupně se rozrůstajícího radního domu. Periodizačními mezníky jednotlivých kapitol jsou koupě prvního domu na radnici v roce 1425, převzetí sousedního severně ležícího domu v roce 1509, ukončení třicetileté války a vznik regulovaného magistrátu v roce 1786. Další kapitoly jsou pak ohraničeny léty 1848, 1918, 1945 a 1989.

V první kapitole, zachycující období do roku 1425, se čtenář může seznámit s počátky městské správy, s pojmem městské obce a jejího představitele – městské rady, i s nejstarším osudem patricijského domu, který získala v roce 1425 jihlavská městská obec na radnici. Léta 1425 – 1509 jsou charakterizována přesunem vlivu někdejší rychty na městskou radu a vytvořením úplné městské samosprávy, tvořené členy tří rad. Na samém počátku tohoto období, v roce 1436, probíhala na radnici rozsáhlá jednání, uzavřená slavnostním vyhlášením kompaktát. Období 1509–1648 bylo zahájeno bojem širší obce proti autoritě městské rady, jejímž výsledkem bylo přijetí předních řemeslnických rodin do dosavadní uzavřené patricijské správy města. První z purkmistrů získal v tomto období specifické postavení, vlastní správu bohatého renesančního města organizovala rozrůstající se městská kancelář. Od roku 1623 však městskou samosprávu vý-

razně okleštil zástupce panovníka – císařský rychtář. Samosprávu od tohoto roku tvořily dvě městské rady – vnitřní, jež byla právě v úřadě, a vnější, která ji po roce vystřídala. Bohatství, kterým město slynulo po celé 16. století, se projevilo i v přestavbách obou domů radnice, ukončených v roce 1594.

Období 1648–1786 je obdobím prosazování státní správy na úkor samosprávných orgánů, vrcholivší ustavováním jednotlivých městských úřadů a zřízením regulovaného magistrátu v roce 1786. Rekonstrukce města po třicetileté válce měla dlouhodobý charakter, nedostatek financí oddaloval i úpravy radnice. Ta byla až v roce 1727 rozšířena o další dům, tentokrát položený jižně od nejstarší části. Léta 1786 – 1848 znamenají dokončení byrokratické a postátnění městské správy. Reformou kriminálního soudnictví z 1. 8. 1788 se jihlavský magistrát změnil v kriminální soud. (Jeho územní kompetence se vztahovala na celý Jihlavský kraj již od roku 1753, nikoliv až po změně v kriminální soud. Archiválie brněnského apelačního soudu, ustaveného v roce 1753, dokazují, že hrdelní soudy v Telči, Slavonicích, Třebíči, Dačicích a Velkém Meziříčí zanikly již v tereziánských reformách. V odvolacích spisech tohoto soudu je zachován jediný případ hrdelního procesu ve Velkém Meziříčí v roce 1753, další soudy západní Moravy se zde neobjevují. Je tedy zřejmé, že v Jihlavském kraji byl plně aplikován dekret Marie Terezie z 21. ledna 1754, kterým byly na Moravě ponechány až na tři výjimky v činnosti jen soudy v královských městech.) Změny v organizaci městské správy po roce 1786 se však osudů radnice dotkly jen nepatrně.

Vznik místní samosprávy po roce 1848 byl doprovázen vznikem nových státních orgánů, které přebíraly některé úkoly, náležející dříve radnici. Městský statut z roku 1864 však pověřil město kompetencemi, které pro venkovské obce okresu převzal okresní úřad. Budova radnice se pro nedostatek financí nedočkala výraznějších stavebních zásahů ani v tomto období. Přesto si v ní dovolili představení města 5. listopadu 1866 ubytovat samotného císaře Františka Josefa I. Období první republiky poznamenal boj o moc mezi dosud

vládnoucí německou a rychle rostoucí českou částí města, posílenou připojením obce Dřevěné Mlýny. Sídlo městské správy, od roku 1928 opět podřízené okresnímu úřadu – jihlavská radnice, se ani v tomto období, a je přirozené, že ani za německé okupace, nedočkalo generální opravy. Teprve v roce 1951 byly zahájeny rozsáhlejší rekonstrukce, nejprve radniční věže, pak renesanční soudní síň a dalších částí rozsáhlého radničního komplexu, k němuž byly po roce 1953 postupně napojovány další místnosti v sousedním domě na Masarykově náměstí č. 2. Politický vývoj období 1945–1989 se v Jihlavě nelišil od vývoje dalších českých a moravských měst, zásadnější význam mělo zřízení krajského národního výboru v roce 1949. Také změny správy města po roce 1989 probíhaly v duchu celonárodního vývoje.

Vývoj městské správy doplňují dvě přílohy: seznam císařských rychtářů 1623–1786 a seznam purkmistrů, starostů a předsedů národních výborů 1786–1991. Stavební vývoj radničních budov pak doplňuje třetí příloha – opis a překlad citátů z antických klasiků, přísloví a naučných průpovědek z roku 1561 v zasedací síni prvního poschodí radnice.

Ivan Štarha

Ivan PFAFF, *Obrozenská společnost na Vysočině. Příspěvek k sociální stratifikaci lidového národního hnutí 1800–1850, Praha 1995, 126 s., 18 obrázků v textu.*

Tématem národního obrození se autor zabýval již v 60. letech a tato práce vznikla, jak prozrazuje citace pramenů, ve své převážné většině patrně také v této době a autor ji již vzhledem ke své emigraci v roce 1968 nestačil doma tehdy vydat. Vrátil se k tomuto tématu nyní, za změněné politické situace, doplnil práci o novější literaturu a vydal se záměrem vyslovit zde svůj názor na proces formování novodobého českého národa.

Jak napovídá název publikace, čtenář by mohl očekávat, že jde o souhrnné zpracování tématu obrozenské společnosti na české i mo-

ravské straně Vysočiny, avšak Pfaff se zaměřil na analýzu procesu národního obrození na příkladu města Polné a tamního lidového buditele Antonína Pittnera.

V úvodní první kapitole s názvem Lidové národní hnutí a lidoví buditelé podal autor kritický přehled dosavadní literatury k tomuto tématu, doplněný i o některé novější české práce ze 70. a 80. let, a pokusil se zde odpovědět na otázku, co je lidové národní obrození, když připomenul přecenění v hodnocení vesnického lidového živlu a nedocenení městské problematiky v tomto procesu. Zamyslel se též nad otázkou regionu a zdůraznil úlohu menších městských center, vyznařujících obrozenskou aktivitu do okolí, a na rozdíl od starší i novější historiografie upozornil na dosud nevyužitý zájem o tematiku kulturně historickou a o proces strukturální přeměny společnosti. Odtud pak pramení Pfaffův požadavek komplexnosti výzkumu problému, odvolává se zde na práce J. Pekaře a Z. Nejedlého o obrození. Přes lidové kronikáře a jejich díla obrátil autor pozornost k lidovým buditelům, z nichž podle jeho mínění jsou představitelé pražského centra poměrně dobře známi, nedostatečný je ale dosud výzkum lidových buditelů ve venkovských oblastech přes práci, která zde byla vykonána. Konfrontuje zde své názory s prací polského badatele J. Chlebowczyka (J. CHLEBOWCZYK, *Procesy narodotwórcze we wschodniej Europie środkowej w dobie kapitalizmu*, Warszawa – Kraków 1975) a pražského historika M. Hrocha (Miroslav HROCH, *Evropská národní hnutí v Evropě v 19. století*, Praha 1986), posuzující problém národního obrození ze středoevropského či evropského hlediska. Pfaff pak dospívá k závěrům, že hegemonelem národního hnutí nebyla inteligence a procento národní aktivity maloměstštanstva nebylo u nás nízké, takže pro české lidové hnutí bylo jako centrum typické město a spíše maloměsto, v němž vyrůstal a působil městský lid, který vytvářel městský typ obrození, což je názor, se kterým vystoupil již Nejedlý ve své smetanovské monografii. Autor také upozornil na dosud nevyužitou možnost bádání na moravské straně Vysočiny o jednotlivých buditelích a zdůvodnil, proč jej nedocenení úlohy malých měst na Vysočině

přivedlo ke studiu poměrů v Polné. Zde mu však některé novější práce unikly, např. přehledná studie M. Plačkové o národním obrození na Moravě v letech 1830 až 1948 z roku 1979 (Magda PLAČKOVÁ, *K národnímu obrození na Moravě v letech 1830–1848*, Vlastivědný věstník moravský XXXI, 1979, s. 137–150), studie K. Palase o pamětech Matěje Mikšíčka z roku 1982 (Karel PALAS, *Paměti Matěje Mikšíčka*, SPFFBU, D 29, 1982, s. 57–65) či příspěvek E. Melmukové-Šašecí o historické úloze Telče v procesu národního obrození z roku 1988 (Eva MELMUKOVÁ-ŠAŠECÍ, *Historická úloha Telče v procesu národního obrození*, Vlastivědný sborník Vysočiny, oddíl věd společenských VI, 1988, s. 41–56). Možno zde uvést také příslušnou partii v Dějinách Třebíče II o obrozenské činnosti tamního lékaře J. M. Haněla z pera J. Janáka z roku 1981 (Jan JANÁK a kol., *Třebíč. Dějiny města II.*, Brno 1981, s. 68–87).

Druhá kapitola práce je věnována populačnímu a hospodářskému vývoji města Polné, kde hrálo prim soukenické řemeslo. Za pomoci statistických údajů z let 1757 až 1869 dokládá autor vzrůst počtu obyvatel ve městě až do ničivého požáru v roce 1863, kdy ve 40. letech 19. století byla Polná za Jihlavou a Třebíčí třetím největším městem na Vysočině. Prudký populační vývoj Polné od 20. do 50. let 19. století autor vysvětluje příznivými podmínkami pro místní řemeslné soukenictví.

Autor oprávněně konstatuje, že polenskému soukenictví nebyla dosud věnována náležitá pozornost, nezmiňuje se však o příspěvku B. Hladíka o polenských soukenických tovaryších z roku 1969 (Bohuslav HLADÍK, *Bratrstvo soukenických tovaryšů v Polné v první polovině 19. století a jeho sociální význam*, Vlastivědný sborník Vysočiny, oddíl věd společenských V, 1969, s. 63–76). Vedle uváděných měst srovnávaných v této souvislosti s Polnou, kde kromě Jihlavy, Třebíče a Velkého Meziříčí nehrálo soukenictví podstatnější roli (Pardubice, Tábor, Německý Brod), bylo by také zajímavé porovnání s blízkými tradičními soukenickými městy Jindřichovým Hradcem a Humpolcem. Zatímco jinde na Vysočině docházelo k zakládání soukenických manufaktur a továren (Telč, Třebíč, Velké Me-

ziřící), zdá se, že v Polné se takovýto vývoj neuplatnil a naopak zde docházelo k růstu počtu jednotlivých mistrů a stavů, což bylo vývojovým rozporem a výrazem konzervativnosti výrobních forem. I když polenští mistři prováděli některé obchodní transakce společně, je označení zdejší výroby jako rozptýlené manufaktury bez hlubší analýzy zdejšího soukenictví dosti odvážným tvrzením, vzniklým aplikací závěrů práce F. Mainuše, vyslovených v souvislosti s jihlavským soukenictvím pro 1. polovinu 18. století, nikoliv pro 1. polovinu 19. století (František MAINUŠ, *Soukenictví na Jihlavsku v 18. století*, Vlastivědný sborník Vysočiny, oddíl věd společenských III, 1959, s. 117). Zde by bylo třeba např. zjistit, s jakými výrobky se Polná prezentovala na domácích i zahraničních trzích a jaký podíl na odbytu zdejšího sukna hrály dodávky do vojenských skladů.

Dálkový obchod s polenskými sukny do dalších provincií monarchie, ale též do Německa, na Balkán a do Ruska jistě přispíval k formování společenských ideálů a k růstu národního uvědomění místních řemeslníků a kupců. Zda Polná plnila předpoklady obecného modelu města na přechodu od feudalismu ke kapitalismu, srovnává Pfaff se závěry některých prací, konkrétně L. Klusákové (L. KLUSÁKOVÁ, *Evropská města na prahu kapitalismu*, Praha 1986) a M. Hrocha, z nichž se těmto závěrům podrobuje jen částečně. Pfaff s Hrochovými názory polemizuje a některé z nich pro Polnou přímo vylučuje.

Třetí kapitola je věnována vlastní obrozené činnosti místního rodáka, kupce Antonína Pittnera, mimořádné osobnosti v maloměstském prostředí. Obrození mělo ve městě s příznivou národnostní skladbou obyvatelstva ve prospěch Čechů počátky již v 90. letech, kdy polenští obchodníci a soukeníci cestami se svými výrobky zprostředkovávali šíření zpráv o české kultuře, projevující se četbou českých knih z Krameriovy expedice a později, roku 1821, založením čtenářského spolku. Určité sympatie mezi tehdejší veřejností zde nalézaly i myšlenky francouzské revoluce. Cesty soukeníků zprostředkovaly také do Polné příchod ochotníka divadla z pražského centra. Masový rozvoj buditelské práce zde však nastal

až s nástupem nové generace ve 30. letech, jejímž představitelem byl právě A. Pittner, typ lidového buditele, jenž se také snažil o hospodářský pokrok ve svém okolí vedle organizace kulturního a společenského života v předbřeznové době, především Českých besed od roku 1843.

Celá čtvrtá kapitola se pak zabývá lidovým obrozeným divadlem v Polné, kde také autor obšírně pojednal o tomto projevu živého slova na diváky a posluchače v Čechách. Podle dochovaných dokumentů bylo také možno rekonstruovat repertoár polenského divadla. Postavení polenského lidového divadla bylo zejména ve 20. letech 19. století na Vysočině zcela výjimečné a autor je vidí v masové účasti na provozu tohoto divadla. Připomíná význam J. K. Tyla pro české divadlo na venkově. Pod vedením A. Pittnera jako režiséra, dramaturga a ředitele dosáhlo polenské divadlo v letech 1842 až 1850 největšího svého rozmachu, o čemž svědčí počet nastudovaných her a repríz. Především uváděním Tylových her se Pittner snažil o výchovu diváků k vyšším uměleckým nárokům a k českému vlastenectví. Jeho činnost však upoutala pozornost i pražského policejního ředitelství zejména odporem proti cenzurním zásahům do textů her. Pfaff také připomíná, že o vlivu Polné na národní uvědomění Boženy Němcové bylo pojednáno již v mnohých pracích a faktem zůstává, že se zde Němcová seznámila s českou literaturou a začala ji zde také číst, což bylo též zásluhou lidových buditelů, se kterými se ve městě setkala.

V páté kapitole se autor zaměřil na šíření české literatury a tisku z Polné po celé Vysočině, kde si Pittner za pomoci spolupracovníků vytvořil svou distribuční síť s asi 60 záchytnými body. Polná pak byla napojena na Prahu a Hradec Králové, odkud přicházela literatura, doplňovaná pravidelnými styky Pittnera s Tylem, Havlíčkem a Němcovou. Transport obstarávali často soukeníci, vozící své zboží po trase Polná – Jihlava – Znojmo na Moravu, ale též do východních Čech. Zde jen připomínka k přehlédnuté chybě v textu, že železárny nebyly na Vysočině v Poličce, ale v Polníčce. Na rozdíl od Hrochova hodnocení Pfaff zde nesouhlasí s opožděným vývojem Moravy za

Čechami v národním hnutí, alespoň pro západní Moravu, kde podle něj tvořila Morava s Čechami výrazný celek právě zásluhou Polné a agitace z ní vycházející.

Kapitola Ve znamení revoluce a reakce se zabývá léty 1848 až 1851 a úlohou Pittnera v této době. Zaznamenává jeho žurnalistickou činnost, jakož i postoj proti volbám do Frankfurtu, což byl centrální bod jeho úsilí za revoluce, kdy se angažoval v lidovém petičním hnutí a i jeho zásluhou se moravská část Vysočiny postavila radikálně svými lidovými vrstvami proti volbám, ke kterým bylo zdejší obyvatelstvo nuceno namnoze zemskými a vrchnostenskými úřady. Jeho zásluhou se také polenská národní garda připravovala zasáhnout na pomoc bojující Praze. Pittner se pak angažoval v zakládání poboček Lípy slovenské a nelehký zápas sám se sebou svedl v hodnocení maďarské revoluce, kdy kladný postoj k ní i vídeňské revoluci jej přivedl do sporů s ostatními českými vlastenci. Význam Pittnerovy osobnosti pak autor dokresluje jeho další činností v 60. a 70. letech, kdy sympatizoval s revolučními Poláky a účastnil se táborů lidu. Specifické podmínky hospodářsky upadající Polné a nechuť k prázdnému vlastenčení přivedly od roku 1871 Pittnera do rozporu s nastupujícím světem liberální buržoazie a k následující pasivitě. Lze pak plně souhlasit s autorem, že politická a kulturní tvář Vysočiny na české i moravské straně by byly bez jeho drobné práce, bez jejích zisků i omylů chudší a bezbarvější.

V závěrečné kapitole pak Pfaff nastínil vlastní sociální stratifikaci národního hnutí v Polné, kde podal sociální rozvrstvení obrozenské společnosti, polemizující se závěry M. Hrocha, když porovnává situaci dalších národních hnutí v soudobé Evropě. Pfaffův Antonín Pittner je pak typem lidového buditele, který obohacoval svět kolem sebe a lidi, které důvěrně znal, neboť byl jedním z nich, i když nedokázal dostoupit do výše revolučního vůdce, k čemuž svým vývojem směřoval.

Studie je v příloze doplněna několika dokumenty, např. zápisy V. Náprstka a J. V. Friče o jejich návštěvě v Polné v roce 1843, seznamem divadelních představení v Polné v letech

1798 až 1850 i seznamem herců z téhož období. Je zde vyúčtování úspěšné hry Kutnohorší havíři a článek z Národních novin o odporu obyvatel Polné proti volbám do Frankfurtu v roce 1848. Publikace je doplněna obrázky v textu a též jmenným a místním rejstříkem, na škodu by zde nebyl přehled použitých pramenů a literatury, který chybí.

Pfaffova práce je vítaným příspěvkem k problematice vzniku české obrozenské společnosti věnovaným jednomu městu a jedné osobnosti, avšak se závěry přesahujícími toto zdánlivé vymezení.

Bohumír Smutný

Mikulovská sympozia. XXII. MS 1992. Politické strany a spolky na jižní Moravě, Mikulov-Brno 1993, 406 s.

Státní okresní archiv Břeclav se sídlem v Mikulově pořádá od roku 1969 ve spolupráci s dalšími organizacemi a institucemi oblíbená sympozia. Pravidelně se jich zúčastňuje několik zahraničních hostů, po r.1989 jejich počet narostl, hlavně o účastníky z Rakouska a Německa. Témata bývají volena, zvláště v posledních letech, interdisciplinárně. Zpravidla do roka se daří vydat z každého sympozia sborník.

Tématem XXII. Mikulovského sympozia, uspořádaného na ditrichštejském zámku ve dnech 7.–8. října 1992, byly politické strany a spolky na jižní Moravě. Zvolené téma aktuálně odráží současné dění, kdy se po čtyřech desetiletích v překotném tempu obnovuje politický a spolkový život, tak široce rozvinutý na konci rakousko-uherské monarchie a v době první Československé republiky. V úvodu vydaného sborníku jsou otištěny čtyři hlavní referáty. Autorem prvního s názvem Od honorářních stran k masovým politickým stranám v českých zemích (s. 5–9) je Jan Havránek. Snaží se vystopovat počátky prvních politických stran vůbec a nachází je ve spojitosti se vznikem parlamentarismu v době anglické buržoazní revoluce v 17. století, v jehož rámci přetrvávají až do 70. let 19. století (liberálové

a konzervativci), pak teprve vznikají ve Velké Británii stabilní mimoparlamentní strany. Ve střední Evropě se první masová a řádně organizovaná politická strana objevuje v Německu po roce 1866 (sociální demokraté), podle jejího vzoru vzniká masově organizovaná sociálně demokratická strana v monarchii v roce 1874 a roku 1878 v Čechách. V Rakousku se vytvořily podmínky pro rozvoj ústavního, politického a spolkového života po roce 1860 a vbrzku byla v prvních obecních volbách roku 1861 zvolena první česká politická reprezentace a svobodně zvolenými představiteli měst a obcí byl obsazen parlament. V roce 1863 nastal rozkol české politické reprezentace na staročechy a mladočechy, jejichž strana byla od r. 1874 nazývána národní stranou svobodomyšlnou. V 80. a 90. letech pak vznikají a rychle se rozvíjejí další politické strany: realisté, agrárníci, národní socialisté, lidovci, živnostníci.

Jiří Malíř konstatuje ve svém článku s názvem Politické strany na Moravě v období habsburské monarchie (s. 11–34), že o českých politických stranách dosud vyšly jen některé dílčí práce, chybí však souhrnné analýzy, hlavně pro dobu před 1. světovou válkou. Zcela stranou zůstaly německé politické strany u nás. Podává přehled českých a německých politických stran a obě spektra porovnává na základě výsledků voleb do říšského sněmu na Moravě v roce 1907 a 1911. Zjišťuje, že oba stranické systémy vyrůstaly z odlišných sociálních vazeb, daných sociálně ekonomickou strukturou české a německé společnosti na Moravě.

Hned první dvě věty referátu Miloše Trapla Politické strany v Československu v letech 1918–1938 (s. 35–57) mohou znít značně překvapivě: *"Instituce politických stran v první Československé republice nebyla celkově nijak ústavně ani právně zakotvena, ačkoliv politické strany hrály v celém společenském i politickém systému společnosti a státu rozhodující úlohu. O politických stranách se nepsalo ani v ústavě, ani o nich nebyl vydán žádný souhrnný zákon."* Je to známka toho, jak hluboce už byly politické strany zakotveny v tehdejší společnosti. Nabízí se tu srovnání s podobným právním neukotvením církví,

kteří však už měly, zvláště církev katolická, staletou tradici. Přes svou faktickou "nelegálnost" hrály v praxi politické strany nejdůležitější úlohu a byly nejvlivnější složkou společenského a veřejného života státu. Vlastního zákona se strany dočkaly až v říjnu 1933, týkal se však pouze zastavování činnosti a úředního rozpouštění stran. Ve druhé polovině článku se M. Trapl věnuje nejvýznamnějším českým, slovenským a německým politickým stranám.

Čtvrtým v pořadí je obsáhlý článek Jana Janáka Spolky v českých zemích do roku 1951 (s. 59–93). Autor pátrá po počátcích spolkové činnosti v habsburské monarchii a jako první zákonné ustanovení regulující spolky uvádí dvorský dekret z 23. srpna 1764, ustanovující, že bez povolení panovníka nelze založit žádnou společnost. Koncem vlády Marie Terezie byly zakládány hospodářské společnosti. Téměř všechny právní normy vydané v dalších desetiletích měly omezující či zakazující charakter. První všeobecné právní normy upravující spolky byly vydány v letech 1840 a 1843 a stanovovaly potřebu udělení koncese k založení každého spolku. Právo spolčovací zaručovaly obě ústavy, z dubna 1848 a z března 1849, prozatímní spolkový zákon ze 17. března 1849 a vývoj byl dočasně završen vydáním spolkového zákona 26. listopadu 1852. Podle tohoto zákona však bylo ke zřízení spolku i nadále nutné zvláštní povolení (koncese) od státní správy. Veškerá omezení padla po vydání všeobecného zákona o spolcích z 15. listopadu 1867, č. 134 ř.z., podle něhož stačilo ke vzniku spolku podléhajícímu tomuto zákonu pouhé oznámení zakladatelů zemské vládě. Některé druhy spolků (akciové společnosti, záložny, zastavárny, konzumní spolky, hornické bratrské pokladny atd.) byly upraveny zvláštními zákony. J. Janák uvádí řadu statistických údajů o počtu spolků v českých zemích i v celém Předlitavsku. V roce 1856 jich bylo v Čechách 466, na Moravě 203, ve Slezsku 37, celkem 706. Podle zaměření činnosti bylo nejvíce spolků náboženských (187), zábavních (147), pohřebních (96) a podpůrných (74). Do roku 1867 stoupl počet spolků v Předlitavsku téměř dvakrát, v českých zemích více než třikrát, na 2 363, tj. 54 %

z celého Předlitavska. Nejvíce bylo v rámci Předlitavska i českých zemí podpůrných spolků v nemoci. Do roku 1880 se dostaly na první místo bezkonkurenčně spolky dobrovolných hasičů, od 90. let rychle přibývají spolky dělnické. Nejstarší politický spolek u nás, Občanská beseda v Praze, vznikl v roce 1868, o rok později vznikl v Praze Deutscher Verein. Spolková aktivita vyvrcholila v samostatné ČSR, kdy však bohužel neexistovala centrální evidence, silně omezena byla za okupace a novému rozmachu spolků zabránil Únor 1948. Zákonem č. 68/1951 Sb. byl tradiční typ spolku likvidován a byly vytvořeny tzv. dobrovolné organizace.

V diskusním příspěvku Petra Němce Hnutí českých fašistů na Moravě v letech 1939–1945 (s. 143–148) najdeme zmínky o vedoucím náčelníkovi Národního tábora fašistického Františku Löflerovi z Jihlavy. Územím politického okresu Dačice se zabývá Bohumír Smutný v článku Ke vzniku spolků na jihozápadní Moravě do roku 1914 (s. 243–248). Největším městem okresu byla Telč s bohatě rozvinutým spolkovým životem, zmínky tu najdeme také o některých spolcích v Horních Dubenkách, Janštejně, Krasonicích, Mrákotíně, Nové Říši a Staré Říši.

Učitelův spolek Jihlavská Budeč (s. 265–268) byl předmětem zájmu Vlastimila Svěráka. Existoval v letech 1882–1939 a navázal na činnost Okresního spolku učitelů hejtmanství jihlavského, založeného v roce 1870. Sdružoval učitele obecných, později také měšťanských škol jihlavského venkovského okresu. Jeho členy byly zpočátku i učitelé německých škol, než přestoupili do německého učitelův spolku F. A. Diesterweg v Jihlavě. Smyslem spolku bylo vzájemné se vzdělávání na vědeckém základě, zvelebování školství všeobecně a také pěstování zpěvu ve spolkových schůzích. Činnost spolku se rozvinula po příchodu Cyrila Metoděje Hrudy, nadučitele obecné školy v Lukách a školního inspektora, pozdějšího dlouholetého předsedy Budče. Počet členů se po jeho vstupu v roce 1874 zdvojnásobil a spolek se začal pravidelně scházet na valných hromadách v Jihlavě, od roku 1894 v nově postaveném Besedním domě. Ve schůzích vystupovali sami členové

nebo pozvaní hosté s přednáškami na nejrozličnější témata, seznamovali se vzájemně s novými pedagogickými metodami a pomůckami a doporučovali ostatním novou pedagogickou literaturu. Spolek také pořádal kulturní vystoupení, na jeho pozvání v Jihlavě koncertovali takoví významní hudební skladatelé jako František Ondříček v roce 1888 nebo Antonín Dvořák v roce 1892. Za nejvýznamnější činnost spolku je nutno považovat trvalé úsilí o zlepšení sociálního postavení učitelů, o zřizování českých škol a výstavbu nových školních budov. Pro lepší organizaci se spolek na přelomu století rozdělil na několik okrsků, jichž bývalo kolem pěti. Někteří členové se vynikajícím způsobem zapojili do vlastivědné práce. Spolek zanikl 19. října 1939 sjednocením s okresní odbočkou Jednoty učitelů národních škol.

Vlastimil Svěrák

Mikulovská symposia. XXIII. MS 1993. Ústřední moc a regionální samospráva, Brno–Mikulov b.r. [1995], 455 s.

XXIII. Mikulovské sympozium s názvem Ústřední moc a regionální samospráva uspořádal Státní okresní archiv Břeclav se sídlem v Mikulově společně s Rakouským ústavem pro východní a jihovýchodní Evropu ve dnech 5.–7. října 1993 zároveň jako IV. sympozium "Spojující a rozdělující na hranici". Symposia s posledně uvedeným názvem začaly pořádat od konce 80. let společně rakouští a čeští historikové a konají se střídavě v jednom či druhém státě. Zvolené téma mělo být příspěvkem do právě probíhající a zdaleka nekončící polemiky o vzájemném vztahu centrálních státních úřadů a úřadů samosprávných a o rozdělení kompetencí při správě státu mezi nimi. Státní okresní archiv v Mikulově a Muzejní a vlastivědná společnost v Brně vydaly společně s výše uvedeným Rakouským ústavem a s jeho finanční podporou v roce 1995 sborník s příspěvky v obou jednacích řečech, opatřenými vždy obsáhlejším resumé v řeči opačné.

Na poslední straně je uveden stručný medailon Rakouského ústavu pro východní a jihovýchodní Evropu s centrální vídeňskou adresou a s adresou brněnské pobočky, sídlící na filozofické fakultě Masarykovy univerzity.

Sborník přináší nejdříve pět hlavních referátů, z nichž jmenujme aspoň všechny tři přednesené česky: referát Zdeňka Měřinského Vztahy centrální moci k místnímu vývoji na středověké Moravě (s. 7–30), Jaroslava Pánka Centrální a regionální prvky dualistického systému (Země České koruny v 16. a na počátku 17. století) (s. 31–39) a článek Jana Janáka Státní správa a územní samospráva 1740–1945 (s. 53–83). Po nich následují kratší příspěvky rozdělené podle období, jejichž mezníkem je rok 1848, tak jak byly projednány v sekcích. V sekci A promluvil Karel Křesadlo na téma K omezování městské samosprávy v Jihlavě v 18. století (s. 197–200). Zásahy státu do poměrů v moravských městech v 18. století byly vedeny snahou zkvalitnit právní úroveň soudního rozhodování a hlavně zlepšit finanční situaci měst. Městské finance byly počátkem 18. století ve velmi špatném stavu, výdaje zpravidla vysoko překračovaly příjmy. K 1. červenci 1726 bylo v Jihlavě ustaveno direktorium nezávislé na městské radě a podléhající novému vrchnímu hospodářskému ředitelství v Brně. Direktorium spravovalo majetek a příjmy města, v jeho čele stál královský rychtář. Protože se hospodářské poměry nezlepšily a město mělo v roce 1754 přes 80 tis. zl. dluhů, bylo direktorium nahrazeno 1. července 1754 hospodářskou administrací v čele s aministrátorem, která byla podřízena královské městské hospodářské komisi v Brně. Statky města byly pronajmuty a administrace jen dohlížela nad pachtí a vybírala nájem. Pokus se nezdařil a na počátku roku 1761 byl proto zřízen nový úřad, hospodářská správa, v jejímž čele stáli dva správci zvolení z městské rady. Během několika let se jí podařilo stav městských financí vyrovnat. Ke zlepšení situace přispěla parcelace vrchnostenských dvorů koncem 70. let a reluce roboty a naturálních dávek na peněžní úrok. Po parcelaci dvorů se kolem Jihlavy objevilo několik nových vsí. Od hospodářské správy se počátkem roku 1792 oddělil samostatný vrch-

nostenský úřad pro politickou, soudní i hospodářskou správu poddanských vesnic a od října t.r. přešla správa ostatních hospodářských záležitostí na magistrát, úřadující od 1. července 1786, který si pro ně zřídil tzv. hospodářskou gremiální deputaci, tvořenou dvěma radními a aktuárem. Jejich rozhodnutí schvaloval purkmistr a dva členové 24členného obecního výboru, zvoleného ke kontrole měšťského hospodaření. Deputace skončila svou činnost v roce 1808, hospodářské záležitosti nadále rozhodoval až do roku 1848 magistrát ve shromáždění šesti radních za předsednictví purkmistra.

V sekci B přednesl Vlastimil Svěrák diskusní příspěvek s názvem Statutární město Jihlava 1865–1928 (s. 351–355). Při reorganizaci státní správy po roce 1848 se objevil v rakouské monarchii do té doby neznámý institut statutárního města. Obecní statut bývá charakterizován jako obecní ústava (řád), vydaná zákonem jako zvláštní privilegium pro některá města. V roce 1850 bylo v Předlitavsku 16 statutárních měst, z toho 5 v českých zemích. Statuty i volbu starosty ve statutárních městech schvaloval císař. V další vlně udělování statutů ho získala také Jihlava podle zákona z 26. října 1864, č. 6 Z.z.m., platit začal od prvního zasedání nového obecního výboru 21. června 1865, zvoleného podle nového volebního řádu. Statut určoval obvod města, charakterizoval jednotlivé skupiny obyvatel Jihlavy, určoval způsob nabývání měšťanského práva, velikost a způsob volby orgánů městské správy, působnost obce a dohled k obci. Důležité pro město bylo, že v tzv. přenesené působnosti městská správa obstarávala záležitosti náležející okresnímu hejtmanství. Přijetím statutu se Jihlava oddělila od svého venkovského okresu. Po deseti letech byl zákonem z 24. listopadu 1874, č. 64 Z.z.m. vydán pro Jihlavu statut nový. Nejvýraznější změnou bylo nahrazení 30členného obecního výboru 45členným zastupitelstvem, počet členů obecní rady byl zvýšen ze šesti na osm. Statut byl do konce století doplněn čtyřmi novelami, jimiž se zvyšovaly přírážky k daním, platy, dávky a poplatky za přijetí do domovského svazku, znamenající důležitou složku příjmů do městské pokladny. Složitý volební řád zakotvený ve

statutech znemožňoval zástupcům české menšiny v Jihlavě podílet se na správě města. Jedinou výjimku představoval MUDr. Leopold Fritz, volený v letech 1850–1881 do obecního výboru za městskou honoraci, členem městské rady však byl jen před přijetím statutu v letech 1850–1865. Není divu, že hned po vyhlášení samostatné ČSR se objevily hlasy volající po zrušení statutu. Městu se ho však podařilo uhájit až do roku 1928, kdy vláda nařízením z 27. října 1928 Sb. z. a n., č. 174 zrušila statut měst Frýdek, Jihlava, Kroměříž, Uherské Hradiště a Znojmo a na území ČSR zůstalo jen 5 statutárních měst, stejných jako v roce 1850: Praha, Liberec, Brno, Olomouc, Opava. Poslední schůze městské rady před zrušením statutu se konala 28. listopadu 1928 a 30. listopadu byla část agendy města předána přednostovi okresního úřadu dr. Bočanovi. Zrušením statutu město přišlo o část příjmů, potřebných k umoření dluhů ve výši 43 mil. Kč.

Vlastimil Svěrák

Bohumír SMUTNÝ, *Po stopách kostky cukru v Dačicích*, Dačice 1995, 68 s.

V závěru roku 1995 byla dosud poměrně chudá současná regionální literatura o Dačicích a Dačicku rozšířena o publikaci, která podchycuje zajímavou problematiku – výrobu první kostky cukru na světě právě v Dačicích. Tuto knihu vydal Městský úřad v Dačicích ve spolupráci s Městským muzeem a galerií.

Autor knihy PhDr. Bohumír Smutný, vedoucí II. oddělení Moravského zemského archivu v Brně, dačický rodák a stálý příznivec a spolupracovník města a muzea, autor řady příspěvků k počátkům rozvoje průmyslu v oblasti jihozápadní Moravy, k činnosti spolků aj., se chopil zpracování tohoto tématu v plném rozsahu. Již řadu let se zabýval okolnostmi, které vedly k tomu, že se v Dačicích a blízkém Kostelním Vydří, v místech tak netradičních pro cukrovarnictví, uskutečnily první pokusy se zaváděním moderního zpracování cukrové řepy a že zde byl nakonec reali-

zován i vynález kostky cukru. Příspěvky B. Smutného vycházely původně v regionálním tisku – Dačickém zpravodaji, Listech jihozápadní Moravy, později i ve Vlastivědném věstníku moravském. Dané téma získalo nyní knižní podobu ve výrazné modré obálce s grafickou úpravou Jaroslava Kalába a s kvalitním tiskem na křídovém papíru z jihlavské tiskárny Ekon. Kniha je zároveň doprovázena řadou černobílých fotografií a reprodukcí.

Samotná práce je rozdělena do osmi kapitol a zahrnuje období od konce 20. let 19. století až do roku 1852, do zániku rafinerie cukru v Dačicích. V úvodní kapitole autor pojednává o počátcích cukrovarnické výroby v Kostelním Vydří u Dačic, kde bratři Tomáš a František Grebnerovi realizovali na podzim roku 1829 zpracování první sklizně cukrové řepy. Ekonomický rozhled Františka Grebnera, praktické zkušenosti chemika Tomáše Grebnera, jejich společná studia řepného cukrovarnictví ve Francii a Německu a zároveň podpora majitele dačického panství Karla Maxmiliána Dalberga vedly k činu, který měl dokázat, že i u nás je možno vyrábět cukr z cukrové řepy. V úvodní kapitole nechybí popis rozsahu a způsobu výroby cukru, odezva na pokusy bratrů Grebnerových i důvody konečného zastavení cukrovaru a převedení výroby na sirobárnu a likérku s využitím dostupnější suroviny – brambor. František Grebner však pokračoval s cukrovarnictvím i nadále. S bratrem Tomášem založil druhý cukrovar v Suchdolu u Kutné Hory a v Dačicích zřídil roku 1833 rafinerii cukru, první svého druhu na Moravě. V dačické rafinerii byly zpočátku zpracovávány oba druhy surového cukru, jak dovážený třtinový cukr ze zámoří, tak i malé množství surového domácího řepného cukru. Výroba se zdárně rozvíjela, jak autor dokládá řadou údajů o zpracovaném množství. Rafinerie znamenala pro samotné Dačice oživení obchodu a nové pracovní příležitosti.

Nejvýznamnější období rafinerie nastalo po příchodu nového ředitele Jakuba Kryštofa Rada do Dačic v roce 1840. Autor knihy mohl pro tuto dobu čerpat z poměrně četných archivních zpráv o hospodaření rafinerie, takže se zde dovídáme informace o ziscích či ztrátách, nákladech, o stavbě nové budovy i o

jejím technickém vybavení. Nový provoz umožňoval zvýšení stávající výroby z 12.000 centnýřů na 18.000 centnýřů zpracované suroviny v roce 1842. Právě zde se také poprvé v Dačicích objevuje parní stroj, jeden z prvních na jihozápadní Moravě.

V další kapitole poukazuje autor na rozhled a prozíravost ředitele rafinerie J. K. Rada, který k lepšímu využití a zlepšení bilance podniku založil již v roce 1841 výrobu kandovaného ovoce, cukrovinek a čokolády. Její produkce směřovala do Jihlavy, Olomouce, Znojma, Polné, Č. Budějovic, J. Hradce či Telče a znamenala i poměrně slušný zisk. Na vedení výroby cukrovinek se podílela i Radova manželka Juliana.

Stěžejní kapitola je věnována samotnému vynálezu kostkového cukru a jeho výrobě. Zřejmě již na podzim roku 1841 provedl Rad první pokusy s výrobou kostkového cukru, který měl nahradit nevýhodné, špatně skladovatelné tvary homolí a klobouků. Snad právě paní Juliana dala podnět k tomuto činu a od muže potom obdržela v říjnu až listopadu roku 1841 bedničku s 350 kusy červených a bílých kostek cukru. V lednu 1843 získal Rad privilegium na výrobu kostkového cukru na dobu pěti let. Ve větším měřítku se tento cukr začal vyrábět v listopadu téhož roku. Nový výrobek pod názvem čajový cukr nebo vídeňský kostkový cukr se prodával i ve Vídni. V roce 1845 se dačická rafinerie zúčastnila průmyslové výstavy tamtéž a zároveň zde vystavila i Radův vynález – stroj na výrobu kostek.

Podrobným popisem produkce prvních kostek cukru, jejími výhodami a výsledky autor svou práci nekončí. V dalších dvou kapitolách líčí pozdější fáze výroby rafinerie, odchod vynálezce Rada z Dačic roku 1846 a uzavření celého provozu roku 1852. Dačická rafinerie zanikla jak z důvodu odloučenosti od hlavních řepných oblastí v Čechách i na Moravě, znamenající vysoké náklady na dovoz suroviny, tak z důvodu polohy mimo hlavní dopravní spoje a zaostávající technický stav. Vynálezy a dílo J. K. Rada upadly brzy v zapomenutí a prvenství ve výrobě kostek cukru bylo připisováno jiným osobám. Až ve 30. letech 20. století bylo jeho jméno znovuobjeveno němec-

kým historikem cukrovarnictví Rudolfem E. Grotkassem a doložena jeho priorita. Budova rafinerie byla zbořena již v roce 1863, na jejím místě dnes stojí kulturní sál MěKS. Ještě v roce 1983 zde byla při stavebních úpravách objevena kamenná schránka s leto počtem 1841 a s iniciálami ICR. Uvnitř schované písemnosti však byly již zničené, mohlo snad jít o zakládací listinu nové budovy dačické rafinerie, každopádně to bylo milé připomenutí existence tohoto provozu a jeho ředitele.

Kniha B. Smutného předkládá čtenáři bohatý písemný i fotografický materiál, který se váže k jednomu dačickému světovému prvenství. Práce s prameny a základní literaturou je pro autora příznačná, seznam všech dostupných pramenů a literatury je doložen, nechybí ani doplňující přehled jednotek měření použitých v textu. Součástí knihy je zároveň anglické a německé resumé. Jedná se o fundovaně zpracované dějiny cukrovarnického podnikání na Dačicku.

Marie Kučerová

Dieter SCHALLNER, *Divoký odsun Němců z bývalého soudního okresu Jihlava (Materiálová studie)*, Res historica 1, 1992, č. 1, s. 33–44.

Studie byla otištěna v roce 1992 v Res historica, sborníku Spolku studentů filozofické fakulty Univerzity Karlovy, který si kladl za cíl dát nastupujícím mladým historikům možnost veřejně prezentovat vlastní myšlenky a názory. V propracovanější podobě se stala součástí autorovy diplomové práce, předložené k obhajobě na filozofické fakultě v roce 1993 pod názvem *Konec soužití (Vysídlení Němců z jihlavského jazykového ostrůvku)*.

Autor se tu pokusil řešit téma zajisté velmi aktuální. Otázka vztahů mezi Čechy a Němci na našem území, kde tato společenství žila po staletí vedle sebe, zejména pak otázka radikálního zásahu do kontinuity jejich vývoje v letech druhé světové války a po jejím za-

končení, zaujímá významné postavení v dějinách střední Evropy. Historické události spojené s vysídlením většiny Němců z Československa po květnu 1945 zůstávají do dnešních dnů předmětem polemických interpretací. Zvláštní kapitolou v problematice vysídlení je jeho první neorganizovaná živelná část, známá pod označením divoký odsun.

Situace, která v závěru války vznikla na našem území, vyvolávala mezi německým civilním obyvatelstvem značné obavy z dalších událostí. V první etapě po osvobození zasáhla všechny vrstvy českého obyvatelstva vlna nacionálního radikalismu. Dosud převážně skrytě akumulované negativní emoce z let okupace se začaly uvolňovat. Atmosféru závěrečné fáze válečných událostí dokreslovaly výzvy a provolání nejvyšších československých orgánů a osobností. V této atmosféře strachu z globální odplaty spáchaly v prvních dnech a týdnech po osvobození stovky Němců sebevraždu. Po-válečné poměry umožňovaly uplatnit velmi tvrdá opatření. Zatýkáni, domovní prohlídky, zabavování majetku a vysídlování za hranice dosáhly masového měřítka, mnohde došlo k náhlým soudům, exekucím a vraždám. Postup vojenských oddílů, revolučních gard, bezpečnostních a pořádkových formací vůči německému civilnímu obyvatelstvu byl v této době na mnoha místech zcela nekompromisní a značně tvrdý. V oblastech se značnou hustotou německého osídlení se od konce května a pak v červnu 1945 přistoupilo k vyklizování městských čtvrtí, celých obcí nebo jejich částí. Značný počet osob byl zajištěn nebo jinak izolován. Za tímto účelem vznikala internační a pracovní střediska, kde životní podmínky byly často velmi kruté. V průběhu června se příprava a provádění místních odsunů zintenzivnila, často při nich docházelo k násilnostem. K nejznámějším pak patří ty, které provázely pěší pochody z Příbrami a Jihlavy a především vysídlení brněnských Němců.

Autor si za téma svého příspěvku vybral právě tuto nejdramatičtější kapitolu jihlavských poválečných dějin. Jejich analýzu začíná datem 7. května 1945, kdy se správy města ujal Místní národní výbor. V souvislosti s příchodem Rudé armády, chováním sovětských vojáků, československých ozbrojených forma-

cí a části českých obyvatel se zabývá četnými případy sebevražd německého obyvatelstva. Rozebírá jednání Národního výboru v Jihlavě o vysídlení Němců a následující události, jimiž bylo především zřizování internačních táborů. Autor uvádí případy otřesného postupu vůči Němcům, které byly poznamenány hněvem a tendencemi k odplatě. Naznačuje i možnost likvidace svědků české kolaborace. Následuje vylíčení neblaze proslulých pěších pochodů Němců z českého území. Příspěvek uzavírá procesem vysídlování Němců z českého venkova.

Mezi klady uvedené studie patří bezesporu skutečnost, že téma odsunu v jihlavském regionu nebylo dosud uceleně zpracováno. Z českých historiků se věnuje odsunu německého obyvatelstva Tomáš Staněk, ve své poslední práci *Perzekuce 1945* (Praha 1996) se kromě všeobecné roviny zabývá podrobněji regionálními událostmi. Autor příspěvku v *Res historica* si je sám vědom absence širší analýzy událostí, především protektorátních, ale i prvo-republikových a pomnichovských, které by umožnily chápat dění po pádu nacismu v souvislostech. Zde je na místě upozornit na jeho již zmíněnou diplomovou práci, která se protektorátním poměrům věnuje v širším měřítku. Heuristickým základem pro uvedenou studii byly především fondy Státního okresního archivu v Jihlavě, regionální literatura k danému tématu v podstatě neexistuje. Autor však poměrně často uvádí údaje z německé práce *Iglau lebt weiter*, vydané podle jeho poznámky pravděpodobně v roce 1990. Z hlediska snahy o dosažení objektivního obrazu historických událostí by bylo třeba tyto údaje porovnat s českými výpověďmi. Na s. 36 tak popisuje událost na sokolském cvičišti, kde krutost Čechů měla za následek tři mrtvé z německých řad. T. Staněk je v interpretaci stejné události ve své knize *Perzekuce 1945* opatrnější. Údaj na s. 38 o tom, že při pochodu jihlavských Němců na rakouské území přišlo o život 300 osob, je nereálný. Při konečné sumarizaci nuceně vysídlených v etapě divokého odsunu z Jihlavska je rovněž třeba brát zřetel na skutečnost, že toto číslo zahrnuje i osoby, které odešly z vlastního rozhodnutí, byť pod dojmem posledních událostí.

Jak uvedenou materiálovou studii, tak především autorovu diplomovou práci je třeba považovat za chvályhodný přínos pro regionální dějiny, navíc v oblasti, která pro svoji aktuálnost patří mezi nejsledovanější a nejdiskutovanější jak z české, tak z německé strany. Nelze než dát plně za pravdu autorovi ve slovech z úvodu studie: "*Je třeba spojit výsledky bádání českého i německého. Jedině tak se historiografie dobere opravdového, celkového a nezkrasleného obrazu o posledním dějství tisíciletého soužití Čechů a Němců v česko-moravském prostoru.*" A dodejme, že nejen historiografie.

Alena Palánová

Dana NOVÁKOVÁ, Příspěvky k dějinám požární ochrany v okrese Jihlava, Praha, TEPS 1990, 135 s. textu, 36 příloh, 51 černobílá fotografie.

Již před delší dobou vyšla v tradiční modré obálce útlá brožovaná knížka mapující dějiny požární ochrany a jejích nositelů v okrese Jihlava. Vydal ji TEPS v rámci dlouhodobého projektu "komplexní dokumentace výstavby socialismu" po roce 1980 jako "okresní" monografii pro bývalý federální výbor Svazu požární ochrany ČSSR (FV SPO). V projektu pokračoval i po roce 1989 bývalý Celostátní výbor dobrovolné požární ochrany ČSFR a pozdější Sdružení hasičů Čech, Moravy a Slezska, tentokrát ve vlastním nakladatelství a vydavatelství Floripress a FireEDIT. Projekt není potřebné přijímat ani dnes s rozpaky. Bez ohledu na úroveň jednotlivých okresních monografií se o něm vyjadřuje s velkým uznáním např. pracovní skupina pro dějiny hasičství a požární ochranu při mezinárodní hasičské organizaci CTIF.

D. Nováková předložila čtenářům výsledek své dlouhodobé práce v knize rozdělené do čtyř velkých celků. Hned po nezbytném úvodu (s. 5–9) zachytil první z nich stručnou formou období před vznikem hasičských sborů (s. 11–17), druhý budování dobrovolné požární ochrany od sedmdesátých let 19. století do

roku 1945 (s. 19–67), třetí pak požární ochranu v letech 1945–1960 (s. 69–97) a konečně čtvrtý činnost okresní organizace požární ochrany v letech 1960–1988 (s. 99–132). V rámci druhého, třetího a čtvrtého celku se opakují např. podkapitoly o technickém vybavení sborů, nejvýznamnějších požárech a živelních pohromách, kulturním a společenském životě, ve druhém a ve čtvrtém podkapitoly o továrních sborech atd.

S uvedeným rozvržením lze souhlasit, ostatně stejně ho předepisovala instrukce bývalého FV SPO. První kapitola má necelých sedm stran, druhá 49 i s poznámkami, třetí 29 i s poznámkami a čtvrtá 34 strany i s poznámkami. Druhá kapitola či celek je nejdelší, protože popisuje záležitosti českých a německých sborů dobrovolných hasičů (dále jen SDH) v době cca 80 let, dobu křehkých vztahů ukončenou odsunem Němců. Autorka se v práci zaměřila především na "čtyři hlavní oblasti současného okresu – Jihlavsko, Třeštsko, Telčsko a Polensko" (s. 7). Studium a popis měla ztíženy "často probíhajícími územními změnami, proto se práce omezila jen na současný okres Jihlava" (s. 7). Obce nespádající do současného správního okresu připomíná "z prostorových důvodů" jen okrajově, bezesporu bez ohledu na hasičské monografie z okolních okresů. Autorka si vytkla za cíl "zhodnotit uplynulé období ze širšího hlediska ... kdy vyplynou na povrch další specifické zvláštnosti tohoto regionu, a to i v oblasti požární ochrany" (s. 7), "zachytit velice stručně období před vznikem organizované dobrovolné požární ochrany a zmiňuje se i o nejvýznamnějších státních opatřeních a požárech v regionu ... rozebírá jednotlivé oblasti ve vývoji sborů" (s. 7) a její výklad se obírá takřka bez výjimky a úzkostlivě jen regionálními záležitostmi.

Při koncipování textu autorka vyšla z několika podkladů archivních (SOkA Jihlava, MZA Brno a Městské muzeum Třešť), novinových a časopiseckých (12 titulů), 65 obecních kronik, knih protokolů, sborových kronik a pamětních knih 22 sborů v obcích a továrnách, dále některých materiálů z bývalého okresního výboru SPO, dotazníků na sborové kronikáře, řekněme aktuálních podkladových materiálů

vyžádaných v roce 1987 Centrem hasičského hnutí v Přibyslavi a autorkou v roce 1989 a konečně jen 26 položek sekundární literatury, v níž tvoří přibližně polovinu zcela novodobé památníky ke 100. výročí jednotlivých SDH (např. Telč, Kamenice u Jihlavy, Pavlov, Větrný Jeníkov, Polná, Batelov, Nová Říše, Velký Beranov a Luka nad Jihlavou). U aktuálních podkladových materiálů autorka s velkou lítostí poznamenala starou známou věc, že odpovědi obdržela pouze od 73 obecních kronikářů a funkcionářů sborů (ze 160 ?). Takový byl tedy zájem hasičů o sepsání vlastních dějin profesionální historičkou. Ke stejnému zjištění došli i autoři takřka všech okresních monografií. Poznámkový aparát za každou kapitolou má celkem jen 66 položek.

Autorka popisuje vývoj sborů jednotlivě, za sebou, většinou jen jako příklady typičnosti jevů a dalších událostí. Tento způsob výčtu ovšem neumožňuje kontrolu a organické navazování ve výkladu, bez rejstříku pak takřka znemožňuje vyhledávání požadovaného sboru.

Jako první vznikl na území dnešního jihlavského okresu německý SDH v typickém spojení s Turnvereinem v Jihlavě v roce 1864 a český v Polné a v Telči (1873), poslední v roce 1963, symbolicky po sto letech, a to v Mysleticích, ovšem vedle pěti dobrovolných sborů továrních (1970–1981) a sboru Jihlava II (1985), což byl zřejmě sbor tzv. sídlištní, tj. bez techniky a bez represivní činnosti. Celkem se mělo jednat o 146 sborů dobrovolných a továrních vzniklých v letech 1872–1985, vedle nich autorka uvedla 15 sborů v malých obcích, o nichž nezískala žádné podklady (s. 145), a 9 (?) německých SDH bez bližšího komentáře, tzn. např. Jihlava, Stonařov, Kostelec, Kosov, Vyskytná, Jiřín, Čížov, Měšín, Pístov a jistě mnoho dalších (s. 19, 69 a 144–145).

Jihlavský německý SDH, který "byl po dlouhou dobu chloubou a šířitelem německých ideí" (s. 55), vzniklý navíc o tři roky dříve než pověstný německý SDH v Brně, autorka odbyla jen několika větami, jak bylo typické a postačující pro práce z období totality. O tomto sboru vycházely informace např. od roku 1877 v brněnských Oesterreichische Verbands-Feuerwehr-Zeitung, od roku 1865 ve vídeňských Oesterreichische Feuerwehr-Zeitung a D. No-

váková ani náležitě nevyexploatovala Památník k 25 letům sboru. Je však možné, že již o něm vydala či připravuje samostatný příspěvek.

Nejvíce sborů ze zmíněných 146 mělo vzniknout v deceniu 1890–1899, a to 25, a jen v roce 1945 osm a v roce 1946 devět (náhrada za německé ? – s. 142–145). Výklad neshledal vcelku žádné divergentní stránky vývoje, týkající se např. vystoupení sboru ze župy, znovuzaložení sboru, technického vybavení, zvláštní činnosti a jejich výsledků, samarity atd. Dále se věnuje hasičským župám (s. 23–26 a 146–152), důvodům zakládání sborů, sborům společným, jejich technickému vybavení. Neméně zdařilý je i medailon o Karlu Vozábovi (s. 26–28), neprávem zapomenutém moravském hasičském činovníkovi, výklad o požární ochraně v závodech (s. 125–129) a sboru z povolání v Jihlavě (1952) se stanicemi v Telči (1972), Polné (1973) a v Třešti (1974).

Podle mého názoru jsou nejcennější a nejpracnější přílohy práce. V první řadě Přehled vzniku sborů a jejich prvních funkcionářů (rok, místo, starosta a náčelník v letech 1873–1985 – s. 142–145), Organizační uspořádání hasičských a požárních sborů v letech 1891–1988 (župy, okresní hasičské jednoty – s. 146–152) a Stav v jednotlivých hasičských organizacích okresu v roce 1989 (160 jednotek, místo, počet členů, ženy, starosta, náčelník – s. 164–167). Méně potřebné jsou přehledy funkcionářů, absolventů dálkového studia v letech 1966–1990 a nositelů odznaku Vzorný požárník v letech 1953–1988, stejně jako Systém okrsků v letech 1960–1988 (s. 153–157), Přehled požárovosti v okrese v letech 1969–1988 (rok, počet požárů, škody v Kčs atd. – s. 158–159).

Aniž bych snižoval nespornou hodnotu a přínos práce, zmíním se o některých nedostacích. V poznámkovém aparátu se poměrně často nesprávně citují především časopisy. Všechny textové a číselné poznámky, kratší i delší, v něm by se lépe hodily do hlavního textu (např. s. 64–67). Již se bohužel nedozvíme, proč přestal v roce 1918 fungovat SDH v Telči (s. 20) a na s. 23 se zničehonic objevuje zkratka ČÚJH k roku 1893. Je třeba vysvětlit, že se jednalo o Českou ústřední jednotu ha-

sičskou pro Moravu a Slezsko, vzniklou roku 1883, jejímiž členy se stávaly župy, na s. 27 pak skutečnost, že první týdenní zemská hasičská škola, pořádaná touto Jednotou ve Slavkově, se konala v srpnu 1902 a Hasičská záložna vznikla v Brně v roce 1903 (brali si z ní hasiči na Jihlavsku úvěry a ukládali v ní?). Při poznámkách o hasičských rekvizitách se jednalo o stříkačky slavné firmy Smekal a Knaust, nikoliv tedy Smékal a Kraus (s. 30). Je velká škoda, že se nám nedostane lepšího poučení o mimořádných samaritánských výkonech a sanitkách hasičů (Polná, Telč, Kamenice a Zbilidy?), dále pak o údajích o hasičích na Jihlavsku jak z pohledu Svazu všeobecné podporovací pokladny dobrovolných sborů hasičských a organizovaných hasičských sborů obecních na Moravě od roku 1874, tak Hasičské vzájemné pojišťovny a moravského zemského hasičského fondu. V kapitole o socialistickém období se několikrát objevuje označení soudruh a soudružka, což se jistě i na konci totality již nemuselo. Těžko se rovněž smířit s tvrzením, že "po únoru 1948 se objevovaly i na území Jihlavska teroristické akce mající za cíl záměrně poškozovat nově vzniklou socialistickou společnost a přivodit její brzký zánik" (s. 88), a označením slova závazek zprofanovaným adjektivem hodnotný. Přílohy nejsou očíslovány a text na ně neodkazuje.

Relativně nerozsáhlý výklad D. Novákové postihl vše důležité a dobře se čte. Je dostatečně přínosný a výstižný. Přál bych si, aby autorka považovala tuto práci za první krok ve výzkumu hasičstva v hranicích jihlavského okresu a aby se formou zásadnějších článků v regionálním historickém časopisu či Vlastivědném věstníku moravském vyslovila k otázkám německého hasičstva a velkých sborů českých.

Gustav Novotný

Stanislav KASÍK, *Heraldická výzdoba velkého hodovního sálu na zámku v Telči, Heraldika a genealogie, 1994, č. 1, s. 1-48.*

Práce Stanislava Kasíka patří k nejzdařilejším příspěvkům ke studiu heraldické výzdoby telčského zámku. Autor se nezabývá jen popisem jednotlivých znaků či jejich skupin, ale novým, nekonvenčním přístupem přibližuje čtenáři rodové a příbuzenské vztahy i život a myšlení české renesanční šlechty.

Autorovy úvahy a závěry jsou podloženy studiem heraldické, genealogické i obecně historické literatury naší i zahraniční. Nepřekvapuje proto, že nejen upozorňuje na nepřesnosti a omyly, ke kterým došlo při restaurování výzdoby (roku 1958), ale podle výběru osob prezentovaných rodovými erby i odlišnostmi jednotlivých výtvarných prvků zpřesňuje datování vzniku znakové galerie v hodovním sále (rok 1556).

Myšlenka, že motivem vzniku tohoto díla byl nejen záměr Zachariáše z Hradce ukázat mezi svými předky suverenní vladaře (české a uherské krále), ale zviditelnit i nárok pánů z Hradce na uherský a český královský trůn, se zdá být dost odvážná. Autor však své tvrzení opírá nejen o historická fakta, ale vysvětluje je i osobními důvody Zachariáše.

Kromě vlastní práce je nutno ocenit i rozsáhlou přílohou část, zahrnující rodové vývody a chronologická schémata, která dokumentuje autorova tvrzení a závěry.

Práce jistě zaujme nejen odborníky, ale i laickou veřejnost, zejména návštěvníky Telče.

Miroslav Magní

Zdeněk JAROŠ, *Mladý Gustav Mahler a Jihlava, Jihlava, Muzeum Vysočiny 1994, 67 s.*

Po mnohaletém nezájmu o Mahlerovu hudbu u nás přibližně od šedesátých let znovu stoupá okruh jeho příznivců mezi laiky i odborníky. Děje se tak v oblasti literatury (korespondence, memoáry, monografie, studie atd.) i nahrávek a uvádění jeho hudby na prestižních festivalech. Zvláště po roce 1989 se účinněji hlásí k Mahlerově osobnosti též lokality, které jsou spojeny s jeho jménem.

V rodišti Gustava Mahlera, Kalištích u Humpolce, by mělo do tří let vyrůst v rekonstruovaném domě hudební centrum pod patronací nadace Václava Hudečka *Musica noster amor*.

Jinou cestu volila Jihlava, v níž skladatel bydlel v letech 1860 - 1880 (nepočítáme-li léta studia ve Vídni) až do svého prvního angažmá, tedy do svých dvaceti let. Představitelé města a zástupci vysídlených jihlavských Němců založili Spolek Dům Gustava Mahlera (ten se kromě jiného podílel na natáčení prvního dílu koprodukčního televizního filmu režiséra Pavla Kačírka, který pojednává o skladatelově jihlavském dětství a mládí). Základní myšlenkou spolku bylo využít domu, v němž Gustav Mahler žil, jako místa sbližování národností, které se ke skladatelově odkazu hlásí, tj. Čechů, Němců a Židů. Součástí domu měl být i památník Gustava Mahlera. Brzy po zahájení rekonstrukce se ukázalo, že oprava bude finančně a časově náročnější, než se původně předpokládalo. Za této situace nabídlo jihlavské Muzeum Vysočiny pro vybudování památníku své prostory v Kosmákově ulici, které mu měly poskytnout dočasné útočiště (vzhledem k problémům uvnitř Spolku Dům Gustava Mahlera, kdy německá strana odstoupila od financování rekonstrukce, se zdá, že se bude jednat o útočiště trvalé nebo alespoň velmi dlouhodobé). Expozice nazvaná "Mladý Gustav Mahler a Jihlava" byla slavnostně otevřena 10.6. 1994.¹

Jako jeden z doprovodných materiálů byla vydána i recenzovaná publikace historika muzea a spoluautora scénáře Zdeňka Jaroše. Kromě české verze vyšla i německá a anglická mutace.

Publikace obsahuje čtyři příspěvky; dva s přímým vztahem k Mahlerovi, dva se týkají všeobecné historické topografie Jihlavy. Vedle tří studií Zdeňka Jaroše je zde zařazena ještě vzpomínková črta na spolužáka a přítele G. Mahlera od Theodora Fischera, kterou autor přednesl na oslavě ke 20. výročí skladatelova úmrtí v Jihlavě 21.3. 1931.

Studie s názvem Gustav Mahler v Jihlavě shrnuje historická fakta o Mahlerově dětství a mládí s využitím dochovaných písemností a archiválií v Jihlavě, které dokreslují některé

okolnosti jeho studia na jihlavském gymnáziu. I když výklad zachycuje základní fakta Mahlerovy biografie, přece jen se do textu vloudily některé nepřesnosti. Není tak zcela pravda, že se žádné z raných děl G. Mahlera nedochovalo. Pomineme-li identifikaci zpěvu v synagoze, kterou zveřejnil Jan Trojan,² snad by při této příležitosti stál za zmínku vedle zmíněné opery *Arnošt*, vévoda švábský i pokus o další operu *Žalobná píseň* (1878 - 1880) na vlastní text podle Grimmů (F. Bartoš uvádí i Bechsteina), kterou později dvakrát přepracoval jako kantátu. První přepracovaná verze kantáty se zachovala a byla provedena v brněnském rozhlase v roce 1934, druhou verzi této juvenile známe např. z nahrávky Supraphonu v roce 1973.

Po *Žalobné písni* se Mahler pokusil ještě dvakrát o operu. Fragment opery *Argonauti* - s vlastním libretem, který vznikl v roce 1880 (patrně pouze předehra), zničil. Zato operou *Krakonoš* - rovněž na vlastní text, se zabýval déle; patrně ještě před prvním angažmá v Bad Hallu v roce 1880, poté v roce 1881 a 1883. Autograf je nezvěstný od roku 1908.

Vzhledem k závažnosti Mahlerovy korespondence by bylo vhodné připomenout vedle zmíněného dr. Emila Freunda též jeho dalšího přítele z mládí, pozdějšího archeologa dr. Bedřicha Löhra, s nímž byl v čilém písemném styku až do svého vídeňského pobytu, nebo básníka a dramatika Sigfrieda Lipinera.

K příspěvkům s mahlerovskou tematikou se vážou další dva, které svým rozsahem zabraly větší prostor (32 : 23 stranám). Studie *Jihlava v letech 1861 - 1875* podává plastický přehled hospodářského a kulturního rozvoje města v uvedeném období, následující studie *Židé v Jihlavě* je zřejmě prvním uceleným zpracováním osudů židovské komunity v Jihlavě, jež je vedeno od nejstarších zmínek o Židech v roce 1249 až po současnost. V závěru jsou jmenováni nejvýznamnější jihlavští rodáci židovského původu: Gustav Mahler, básník a politik Louis Fürnberg, režisér Karel Meinhard, zpěvák Jára Pospíšil, spisovatel Ernst Sommer, vídeňský a pařížský bankéř Karel von Morawitz, lékař, anatom a politik Julius Tandler, sionistický činitel dr. Siegmund Werner. K těmto osobnostem je přiřazen rabín

Jakob Joachim Unger, který řadu let působil v Jihlavě.

Celá publikace je vytištěna na křídovém papíře s barevnou polokartonovou obálkou a 20 černobílými fotografiemi (dobové portréty a rytiny, notový záznam), má elegantní formát někdejších knih Klubu přátel poezie; je psána živým jazykem, je úpravná, tiskařských chyb v ní zůstalo minimum. Škoda, že při lámání stran nebyl text zarovnan.

Myslím, že Muzeum Vysočiny splatilo jeden z dluhů svému velkému rodákovi a přispělo zároveň podnětným způsobem ke kulturní propagaci města Jihlavy.

Poznámky

- 1 Podrobněji viz Alena JAKUBÍČKOVÁ, *Spolek Dům Gustava Mahlera v Jihlavě*, Vlastivědný sborník Vysočiny, oddíl věd společenských IX, 1994, s. 290 - 291; Zdeněk JAROŠ, *Expozice "Mladý Gustav Mahler a Jihlava"*, tamtéž, s. 296.
- 2 Jan TROJAN, *Gustav Mahler a česká lidová tradice*. In: Příspěvky k hudebním tradicím Pelhřimovska, Pelhřimov 1984, s. 21 - 23.

Alena Burešová

Připomínky k publikaci o telčských sochách

Byl jsem vyzván, abych se vyjádřil k brožuře *Kamenné nebe Telčanů*, kterou napsal a vlastním nákladem vydal P. Bohumil Pavlů v roce 1993. Autor tu píše o sochařském souboru v Telči Na dláždách jako o díle Sebalda Kelbla. Útlou publikaci doplňuje několik fotografií tamních soch a snímek z katastrální mapy bez označení místa údajné telčské sochařské dílny. V publikaci uvedený výčet použité literatury je vzhledem k tématu neúplný a v citaci nepřesný.

Odvolává se na J. P. Cerroniho¹ považuje P. Pavlů sochy umístěné v Telči Na dláždách, jak uvedeno, za dílo sochaře Sebalda Kelbla, přičemž vylučuje autorství Františka Josefa Hamba² a Kašpara Obera.³ V brožuře jsou publikovány výpisy z dačických matrik, které v archivu v Třeboni zpracovala dr. Plucarová.

Tato zjištění jsou cenným přínosem rozšiřujícím vědomosti o rodu Kelblů (Kölblů), kteří se přestěhovali do Dačic z jihočeského Cetvinu. Zásluhou dr. Plucarové nyní víme, že se Sebald Kelbl narodil 17. srpna 1706 v Dačicích, 21. dubna 1746 mu zemřela manželka a podruhé se oženil v Dačicích 1. listopadu 1746. Jeho otec Matouš Kelbl, rovněž sochař, se narodil v roce 1657 a zemřel 27. srpna 1729. Dr. Plucarová zjistila rovněž životní data dalších příslušníků rodiny dačických Kelblů, která však P. Pavlů svým výkladem značně znepráhlednil.

Podle Cerroniho bylo asi dvacet (!) soch umístěných na břehu rybníka směrem ke kostelu Matky Boží dílem sochaře Václava Sebalda, který bydlel na telčském předměstí. Z Telče přesídlil do Dačic, kde kolem roku 1778 zemřel. Z lokalit, kde Sebald pracoval, uvádí Cerroni kostel v Pavlově a Cizkrajově. Uvedené sochařské práce nemají však s telčskými figurami podle mého názoru žádnou stylovou souvislost.

Pro řešení autorství zmíněných soch v Telči je důležité zjištění A. Plichty, že roku 1740, nebo spíše na počátku roku 1741, odešel Quistenberkův sochař Kašpar Ober z Jaroměřic nad Rokytnou do Telče, kde měl nepochybně zajištěnou práci. V roce 1749 je pak K. Ober doložen ve Slavkově u Brna.⁴

Do služeb hraběte Jana Adama z Quistenberka byl Ober přijat v roce 1730. Během své desetileté činnosti v Jaroměřicích vytvořil podstatnou část plastické výzdoby v tamním zámeckém areálu včetně kostela, a to v celé řadě sochařských, štukatérských a řezbářských prací. Vycházejí z předpokládaných učednických začátků v rakouské, nejspíše vídeňské oblasti, mohl se Ober po svém příchodu do Jaroměřic plně uplatnit při sochařském vybavování zámecké zahrady, a to - jak A. Plichta doložil - v průběhu jednoho roku. V roce 1733 z podnětu Conrada Adolpha von Albrecht do Jaroměřic z Vídně dovezené, autorsky neurčené zahradní skulptury, pro něž vytesal - dle zjištění A. Plichty - Ober podstavce, se vyznačují ve srovnání s figurami vzniklými jeho rukou určitou tvárnou podobností, stejně tak jako tematikou, čerpající z antické mytologie.⁵

Pokud jde o práce připisované K. Oberovi v Telči, je s jeho jménem spojena výzdoba fasád domů čp. 17 a 57 na tamním náměstí.⁶ Umělecko-historické příspěvky z poslední doby připisují Oberovi z řady soch Na dláždě rovněž sochy sv. Vendelína, Maří Magdaleny, archanděla Rafaela a především sousoší Zvěstování P. Marie.⁷ Na realizaci některých dalších, v příspěvku z roku 1974⁸ jmenovitě neuváděných skulptur umístěných na cestě podél Staroměstského rybníka se podíleli spolupracovníci, jak bylo ostatně obvyklé při rozsáhlejších barokních zakázkách. Na definitivní podobě sochařských prací vznikajících často s velkým časovým rozptylem je proto mnohdy patrný nestejný rukopis, tvarové odlišnosti a někdy s tím související kolísající nejednotná výtvarná hodnota, jak je zřejmé také v Telči.

Při zdůvodnění a ověření autorského vztahu K. Obera k telčským sochám je na místě - vzhledem k metodicky nejasnému přístupu P. Pavla k řešení autorství těchto barokních děl - uvést alespoň několik zjištění dotýkajících se především formálně výrazové stránky jeho skulptur. Je nabíledni, že například při realizaci Oberova Jupitera v jaroměřické zámecké zahradě a telčského archanděla Michaela vycházel sochař z téhož bozzetta. Rozdílný rukopis v detailním zpracování a v konečné podobě obou těchto soch zdůvodňuje odlišná tematika i časové rozpětí doby jejich vzniku. Lze také srovnat jaroměřickou Junonu s telčským archandělem Gabrielem, přičemž se tato statue ocitá v kvalitativně vyšší poloze, charakterizující pozdější sochařovu vývojovou fázi. Podobně bychom mohli konstatovat autorské souvislosti soch Na dláždě se skulpturou sv. Vendelína v Hrotovicích, kde je také osazeno Oberovo sousoší sv. Jana Nepomuckého z roku 1735.⁹

Spojit vznik telčských soch se spoluúčastí dalších sochařů, tedy například Sebalda Kelbla, nebo mu tyto skulptury přímo připisat - jak uvádí P. Pavla - je zpochybněno především tím, že vyslovenější tvůrčí profil tohoto dačického sochaře dosud uniká. Dílo jeho otce se naopak zřetelně rýsuje jak v Dačicích, tak novou atribucí hlavního oltáře ve farním kostele v Jemnici (okres Třebíč). V monografi-

ích o Dačicích uvedené práce Kelbla mladšího v tamním zámku a figury andělů na mariánském sloupu nejsou zachovány.¹⁰ Neprůkazná zůstává rovněž autorská realizace světeckých soch na hlavním oltáři klášterního kostela v Nové Říši, atribuovaných J. P. Cerronim Václavu (!) Sebaldovi.¹¹ Podobně zmínka o Františku Kelblovi jako autoru dřevěného křicifixu v kostele v Urbanově je dubiousní.¹²

Připsat barokní sochy v Telči Na dláždě Sebaldu Kelblovi, od něhož neznáme jedinou zachovanou práci, jež by sloužila ke komparaci, není tedy, jak patrné, na místě. Pro Oberovu podstatnou účast na vzniku těchto soch svědčí naopak jeho známé a archivně doložené dílo.

Poznámky

- 1 Johann Peter CERRONI, *Skizze einer Geschichte der bildenden Künste in Mähren und dem österreichischen Schlesien*. Moravský zemský archiv v Brně, G 12.1.34, s. 254. Václav Sebald je v literatuře ztotožněn se Sebaldem Kelblem.
- 2 Josef RAMPULA, *Barokové sochy Na dláždě v Telči*, *Vlastivědný věstník moravský* I, 1955, s. 19 n.
- 3 Miloš STEHLÍK, *Nástin dějin sochařství 17. a 18. věku na Moravě*, *Sborník prací filosofické fakulty brněnské university F 19/20, 1975/76*, s. 39, pozn. 91.
- 4 *O životě a umění. Listy z jaroměřické kroniky 1700 - 1752*. Uspoř. Alois Plichta, Brno 1974, passim. Srov. též Petr FIDLER, *Příspěvky ke slovníku umělců a řemeslníků 17. a 18. století*, *Sborník prací filosofické fakulty brněnské university F 18, 1974*, s. 86 n.
- 5 M. STEHLÍK, *Barokní skulptura zámeckých zahrad na Moravě*. In: *Kompozice zahrad v dějinách umění*, Tábor 1987, s. 73.
- 6 Vlasta KRATINOVÁ - Bohumil SAMEK - Miloš STEHLÍK, *Telč, historické město jižní Moravy*, Praha 1992, zvl. s. 125, 127.
- 7 M. STEHLÍK, *Štěpán Pagan a Kašpar Ober. Poznámky k jejich sochařskému dílu*. In: *O životě a umění*, s. 378 n. (viz pozn. 4); též, *Sochařství vrcholného baroka na Moravě*. In: *Dějiny českého výtvarného umění II/2*, Praha 1989, s. 535 n.
- 8 Viz pozn. 7.
- 9 Oberovi třeba nově připisat sochu sv. Jana Nepomuckého na Havlíčkově náměstí v Jaroměřicích nad Rokytnou.

- 10 Jan BERINGER - Jaroslav JANOUŠEK, *Město a panství Dačice*, Dačice 1893, s. 198 n.; František KŘÍŽEK - Věra ČERNÁ, *Dačice*, Praha 1943, nepag.
- 11 Viz pozn. 1, G 12.I.33, s. 10 b.
- 12 Václav RICHTER, *Farní kostel sv. Jana Křtitele v Urbanově*, Sborník prací filosofické fakulty brněnské university F 34/36, 1990/92, s. 81.

Miloš Stehlík

Diplomová práce o Mahenově korespondenci

K diplomovým pracím s jihlavskou tematikou, o nichž jsem souhrnně referoval v minulém svazku Vlastivědného sborníku Vysočiny, přibyla ve studijním roce 1995 - 1996 na katedře bohemistiky Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně práce další, cenná tím, že obsahuje nové, z valné části dosud nepublikované materiály vztahující se mj. i k Jihlavě. Práce má název *Knihovnická korespondence Jiřího Mahena* a její autorkou je absolventka fakulty, Jihlavanka Mgr. Blanka Vacková.

Úkolem diplomantky nebylo napsat text literárněhistorické nebo literárněvědné povahy (takto bývá zaměřena většina literárně orientovaných diplomových prací absolvujících češtinářů), nýbrž přepsat a komentovat originály a průklepy vzájemné korespondence ředitele brněnské Městské knihovny Jiřího Mahena (1882 - 1939) a knihovníka české Městské knihovny v Jihlavě Stanislava Rambouska (1897 - 1937) z let 1927 - 1937. Pro svou práci čerpala autorka jednak z dopisů, jež jsou v soukromém majetku, jednak z materiálů, které dal ochotně k dispozici Státní okresní archiv v Jihlavě (fond Městská knihovna).

Přestože B.Vacková přepsala a poznámkami opatřila celkem 183 dopisů, pohlednic a korespondenčních lístků (z toho 137 Mahenových, adresovaných Rambouskovi, a 46 Rambouskových, poslaných Mahenovi), není soubor úplný. Až na několik výjimek např.

chybějí Rambouskovy odpovědi na Mahenovy dopisy z let 1935 - 1937. Korespondenci bude třeba doplnit z fondů Památníku národního písemnictví, kde je uložena Mahenova i Rambouskova pozůstalost. Bude to úkolem další diplomové práce, která již byla zadána a bude vypracována ve studijním roce 1996 - 1997. Připojeny budou podle možnosti i Mahenovy dopisy kolínskému knihovníkovi Štorkovi, jejichž kopie mi před lety poskytl Mahenův přítel a redaktor mahenovského sborníku z roku 1932 dr. Jiří Žantovský, a dopisy dalším městským a obecním knihovníkům, uložené v Mahenově pozůstalosti.

Jiří Mahen a Stanislav Rambousek byli zakládajícími členy Spolku veřejných obecních knihovníků, který působil v letech 1927 - 1935 (Mahen byl předsedou, Rambousek jednatelem, pokladníkem byl F. Štork). V roce 1935 se Spolek veřejných obecních knihovníků sloučil s pražským Spolkem čs. knihovníků a Mahen i Rambousek se stali členy jeho výkonného výboru. Při své práci ve SVOKu se oba knihovníci přátelsky sblížili (hned na počátku korespondence si tykají), takže dopisy nemají jen pracovní charakter, ale obsahují i mnoho cenných údajů o všem, co oba pisatele zaujalo.

Korespondence má nemalý význam pro dějiny našeho knihovnictví (čerpal z ní mj. prof. Jiří Cejpek pro svou monografii o Mahenově knihovnickém odkazu) i pro literární historii jako pramen pro poznání života a díla Jiřího Mahena. Pokud jde o knihovnictví, zmiňují se autoři o široké škále problémů a úkolů, jako byly např. boj o čtenáře dobré literatury a posílání knihoven vůbec, společná práce na publikaci Knihovna jako instituce národní, úsilí o vyšší příspěvky měst na činnost knihoven, knihovnické kurzy, statistiky a seznamy knih, revize knihovních fondů, zápas za lepší umístění knihoven, plány na stavbu osvětových domů a vztah k pražskému spolku. Mahen však Rambouskovi psal i o svém životě a literární tvorbě, mj. o pobytech v lázních a na dovolených, o nemoci, kterou prodělal během cesty do Jugoslávie, o svých zdravotních potížích po prvním záchvatu mrtvice, o setkání s K. Čapkem na pohřbu A. Heinricha, o vzniku a ohlasu her Nasreddin, O ma-

minku a Mezi dvěma bouřkami a o sbírce Rozloučení s Jihem. K některým dopisům a lístkům připojil i humorné veršičky nebo skici básní. Hodně se z dopisů dovíme také o Mahenových názorech na politickou a kulturní situaci třicátých let: Mahen např. nebyl v době ohrožení republiky fašismem spokojen s příliš idylickým textem naší hymny a v jednom z dopisů uvádí dokonce stručný návrh textu nové hymny, který by měl burcovat k obraně demokracie, kritizoval formálnost, s jakou se prováděla výchova k brannosti, komentoval válku ve Španělsku a v jednom z posledních listů také pohřeb T.G. Masaryka (píše o nezájmu vládních míst, aby se do Prahy přijely s Masarykem rozloučit tisíce lidí z menších měst a venkova) aj.

Otcovu korespondenci s Mahenem jsem se po celá léta sám chystal přepsat a nějakou formou zpřístupnit, dokonce jsem se již dohodl s dr. J. Vrchoťou na zveřejnění její podstatné části ve Sborníku Národního muzea, ale pro různé nepříznivé okolnosti k tomu nedošlo. Z korespondence vyšlo zatím jen několik ukávek v brožurce Z dopisů dvou knihovníků, kterou v roce 1959 vydal knihovník Krajské lidové knihovny v Jihlavě František Franc a (většinou v podobě úryvků, nikoli celých dopisů) v záslužném článku Aloise Šimky Jiří Mahen - přítel knihovníků ve Vlastivědném věstníku moravském (roč. 1966, s. 224-235). Autoři výboru z Mahenovy korespondence Adresát Jiří Mahen Jiří Hek a Štěpán Vlašín (1964) nechali bohužel Mahenovy dopisy knihovníkům zcela stranou, vyčítat jim to však nelze, protože byli omezeni stanoveným rozsahem knihy.

Úkol, před který byla B. Vacková postavena, by byl obtížný i pro zkušeného editora a literárního historika - už proto, že část Mahenových dopisů je napsána rukou a vznikaly problémy s čitelností. Jak bylo stanoveno, autorka nezvolila diplomatický přepis, ale upravovala texty - s výjimkou osobitých zvláštností stylu pisatelů - podle současných Pravidel českého pravopisu. Tento úkol se vzhledem k problémům s prací na počítači a nedostatku času i zkušeností ukázal být zčásti nad síly diplomantky. Chyby (překlepy, chyby v interpunkci a dělení slov) a několik chybně

přečtených míst v Mahenových dopisech však nebude obtížné odstranit. Při hodnocení práce jako "výborné" (oponentem byl literární kritik a historik dr. Jiří Poláček, CSc., který pochází z Třeště a maturoval na jihlavském gymnáziu) komise na tyto nedostatky nebrala zřetel, poněvadž si byla vědoma rozsahu diplomového úkolu a nesnází, které s sebou nese ediční práce. Zvláště byla oceněna vzorná úprava práce (132 str., tisk laserovou tiskárnou, Mahenovy dopisy jsou tištěny tučnou a Rambouskovy normální kurzivou, úvodní kapitoly, záhlaví dopisů a poznámky standardním písmem).

Při práci na poznámkách k jednotlivým dopisům bylo třeba orientovat se v kulturní situaci třicátých let a v dějinách našeho knihovnictví a seznámit se se jmény mnoha tehdejších knihovníků, kteří byli členy SVOKu. Tento úkol zvládla B. Vacková velmi pěkně - v poznámkách, které zahrnují 16 stran, jsou sice drobné chyby (knihovník Kraus není totožný se známým germanistou Krausem, chybí zmínka o filmu Jánošík a hře Mezi dvěma bouřkami aj.), ale těchto nedostatků je vzhledem k objemu práce málo a nejsou podstatné. (Omyl u životopisné poznámky o Arnoštu Heinrichovi je převzat z Malé československé encyklopedie, takže nemůže být autorce vytýkán.)

Za poznámkami následuje rejstřík osob a cenné přílohy. Z těch je velmi důležitá zejména xerokopie Ladova ilustrovaného dopisu Mahenovi z doby, kdy Lada pracoval na známém plakátu s Mahenovými verši na téma "Braňte knihu!". Tento dopis z majetku SOkA Jihlava doceluje Mahenovu korespondenci s Josefem Ladou zařazenou do knihy Š. Vlašína a J. Heka (o tomto dopisu autoři nevěděli).

Edici korespondence v podobě, jakou má v diplomové práci Blanky Vackové, sice ještě nelze pokládat za definitivní (bude třeba doplnit poznámkový aparát a připojit listy z dalších fondů), ale díky pečlivé práci, kterou Mgr. Vacková odvedla, byl na cestě k zpřístupnění celého Mahenova knihovnického listáře učiněn velmi podstatný krok vpřed.

Jiří Rambousek

Kamila Moučková o svém životě

Rozhlasovou a televizní moderátorku Kamilu Moučkovou, oblíbenou hlasatelku Televizních novin a později jednu z prvních signatářů Charty 77, znal v šedesátých letech v Čechách a na Moravě kdekdo. Její emotivní reakce na srpnovou okupaci a na to, co po ní následovalo, se zapsaly do paměti diváků tak nesmazatelně, že když se Kamila Moučková objevila v listopadu 1989 na balkoně Melantrichu, přivítaly ji tisíce lidí na Václavském náměstí nadšeným skandováním "Kamila, Kamila". V době normalizace pracovala Moučková jako servírka a kuchyňská pokladní a pak doma lepila igelitové sáčky. Dnes působí v Hnutí pro občanskou solidaritu a toleranci a jako rozhlasová hlasatelka Českého rozhlasu 6 - Svobodné Evropy.

V roce 1996 vydala Kamila Moučková v nakladatelství PRIMUS nevelkou knihu s trochu barnumským titulem *Říkali jí Ivce*, v níž vypráví o svém životě, o lidech, s nimiž se setkala, a o svých názorech na politiku, rodinu, přátelství a lásku. První, životopisná část knížky je záznam dialogu - otázky klade spoluautor knížky, novinář a dnes generální ředitel Českého rozhlasu Vlastimil Ježek. Z literárního hlediska (přestože se Moučková omlouvá, že "není Hemingway") je však lepší druhý oddíl, Svět Kamily Moučkové od A do Z, třidvacet drobných fejetonků, inspirovaných jednotlivými písmeny abecedy.

Moučková, jak o tom svědčí i fotografická příloha knihy, dobře znala Alexandra Dubčeka, Josefa Smrkovského, Jana Wericha, Václava Havla a další významné osobnosti, a už proto stojí za to si knížku přečíst, i když opravdu osobitých postřehů o těchto jejích přátelích a známých v ní mnoho nenajdeme. Jihlavské čtenáře (a to je důvod, proč o knize píšeme v tomto sborníku) zaujmou zmínky o letech strávených v Jihlavě a v Polné, kde Kamila Moučková (tehdy ještě Nová) bydlela v letech války u svého dědečka. Její otec byl v té době v emigraci a matku odvěkli nacisté do koncentračního tábora. V Polné chodila K. Moučková po zrušení jihlavského gymnázia do měšťanské školy a poté byla zaměstnána jako instrumentářka u místního dentisty. V po-

lenském ochotnickém souboru také poprvé uplatnila své herecké vlohy.

V Jihlavě prožila Kamila Moučková značnou část dětství a považovala ji v mládí za svůj domov. Do uzavření jihlavského gymnázia policejním zásahem gestapa v listopadu 1941 byla studentkou této školy: absolvovala primu, sekundu a část tercie. O tom všem se zmiňuje ve své knize, bohužel však (alespoň pro jihlavské čtenáře) příliš stručně, s minimem konkrétních podrobností. Po válce byla Kamila Nová kratší dobu členkou Horáckého divadla a v Jihlavě se narodila i její starší dcera Kateřina.

Věcně i lidsky nejzajímavější kapitoly knihy jsou věnovány rodině, např. vroucně milované jihlavské "babičce Kuličce", matce a zejména otci, jihlavskému rodáku, komunistickému novináři a politickému pracovníku Vilému Novému (1904 - 1987). Nový sice strávil léta války v Anglii a byl v době politických procesů padesátých let pět let vězněn pro podezření, že je "anglický špion" (jeho situaci zhoršilo to, že Nového druhá žena byla Angličanka), ale v době normalizace se stal jedním z nejhrolivějších a nejfanatičtějších stoupců totalitního režimu. Dosud jsou v paměti jeho urážlivá a nepravdivá slova o smrti Jana Palacha. Se svými dvěma dcerami se v té době názorově i lidsky zcela rozešel. Moučková líčí otcovu povahu i vzájemný konflikt otevřeně, ale také smířlivě: vzpomíná spíše na věci dobré - např. na to, jak si tatínek pro ni v dětství vymýšlel pohádky. Je to stanovisko poctivé a hodné úcty - nelze přece zapřít vlastního otce. Vysvětlení pro Nového charakterový zlom a pro fakt, že se zcela rozešel s cítěním národa, je třeba hledat - jak naznačuje i Moučková - v letech jeho věznění, kdy Nový podle slov spoluvězně Smrkovského "neobstál". Vězení ho patrně tak poznamenalo, že byl ochoten dělat a říkat cokoli, jen aby nešel podruhé za mříže.

Další jihlavské zážitky jsou zachyceny v odstavcích věnovaných Horáckému divadlu. I tady bychom si přáli, aby vzpomínky byly podrobnější. Vždyť partnery K. Moučkové byli v Horáckém vedle jejího prvního manžela Miloše Williga herci známých jmen - např. Marie Lišková, Zora Rozsypalová, Blanka Vikusová,

Rudolf Pellar a Jan Skopeček. Ze svých úloh uvádí Moučková jen statkářku Gurmišskou v Ostrovského Lese, ale i letmá probírka neúplným souborem starých divadelních programů ukáže, že rolí nadané začínající herečky bylo víc (byť ne hlavních). Byla to např. Iras

v Shakespearově Antoniovi a Kleopatře, služebná Anka v Nušičově Paní ministrové a Germaine Bacheletová v Pagnolově a Ni-voixově Obchodu se slávou.

Jiří Rambousek